

och framförallt äldre maktspelare i det republikanska partiet, som skulle ha bestämt utrymmet för Trumps eventuella, idiosynkratiska och kaotiska effekter på utrikespolitiken. När det gäller dessa frågor lyfter boken aldrig riktigt, och det hade i min mening varit mer intressant att läsa om denna dynamik, än att gå igenom delstatsfakta över hundra sidor. Vårt land är fullt av folk som kan sammanställa denna typ av information, och från en före detta statsminister hade det istället varit mer intressant att höra reflektioner om politiken på högre nivåer, även om mycket hade blivit spekulationer.

Lundström, Klas (text) & Lerneryd, Fredrik (foto), 2020. *Dzud: Klimat, kol och kyla i Mongoliet*. Stockholm: Rongo förlag.

Anmälan av Mats Lundahl

En av de bidragande orsakerna till att mongolerna på 1200-talet skapade världens hittills största sammanhängande imperium var den mongoliska stäppens ekologi (Fletcher 1986). Stäppen lämpar sig inte för jordbruk utan tillåter i princip bara nomadisk boskapsskötsel. Avkastningen blir sällan hög, framför allt inte så hög att den möjliggör ackumulation av större förmögenheter. När Djingis Khan lyckades ena de dittills inbördes tvistande mongolklanerna i början av 1200-talet stod det klart att det fanns mer att tjäna på erövring och plundring än på fredlig produktiv verksamhet. Marginalavkastningen på det förra var långt högre än på det senare (Findlay & Lundahl 2006). Mongolerna skapade genom sina erövringskrig ett rike som sträckte sig från Stilla Havet i öster till Polen i väster och från Sibirien i norr till Vietnam i söder.

Nio århundraden efter Djingis Khan är det fortfarande stäppens ekologi och klimat som sätter gränserna för mongolernas liv och ekonomi. Om detta handlar den nyutkomna boken *Dzud*, av journalisten Klas Lundström och fotografen Fredrik Lerneryd. Mongoliets klimat är extremt, framför allt på vintern, då temperaturen på stäppen kan sjunka till under minus 50 grader. *Dzud* är en frostskorpa som bildas på marken och som hindrar djuren från att komma åt betet. Detta får lätt katastrofala följder, vilket kan exemplifieras med vintern 1999–2000, när i de värst drabbade områdena mellan en fjärdedel och en tredjedel av alla husdjur gick förlorade och 13 000 människor med 2 miljoner djur tvingades flytta från sina normala betesmarker (Lundahl 2009: 49). Till de problem som skapas av de kalla vintrarna kommer risken för torra

somrar. Som Lundström påpekar, har sedan millennieskiftet över 30 miljoner "boskapsindivider" strukit med till följd av det bistra klimatet.¹ En extrem vinter kan lätt orsaka förluster motsvarande mer än 10 procent av BNP.

Dzud är en reportagebok, men en reportagebok som bygger på ett ordentligt studium av vetenskapliga artiklar och böcker. Den åskådliggör effektivt på ett hundratal sidor vilka det moderna Mongoliets problem är. Bokens tre huvudkapitel behandlar i tur och ordning klimatet, kolbrytningen och kylan och smogen i huvudstaden Ulaanbaatar. Titeln är lätt missvisande, eftersom huvudvikten läggs vid de problem som kolbrytningen har skapat i landet. *Kol* hade varit en bättre titel, men det spelar mindre roll, eftersom de tre problemen hänger ihop.

Lundström konkretiserar klimatproblemen genom ett besök hos en nomadfamilj som lever i en traditionell *ger* (jurta) nära ruinerna av Djingis Khans huvudstad Karakorum. Den har valt frisk luft och ett hårt liv ute på stäppen i stället för huvudstadens luftföroreningar. (I Ulaanbaatar bor 45 procent av Mongoliets befolkning.) Jordbruk är inget alternativ. *Labranza mata crianza y viceversa*, säger ett spanskt ordspråk. Jordbruk dödar boskapskötsel och vice versa. I Mongoliet är ekologin på herdarnas sida. Det är svårt att utveckla jordbruket när naturen lägger hinder i vägen.

Det traditionella livet på stäppen hotas däremot av gruvdrift. När Sovjetunionen upplöstes 1989 fick detta ödesdigra följder för Mongoliets ekonomi. Så gott som allt bistånd och all utrikeshandel försvann och under de närmaste fyra åren minskade BNP med 22 procent (Lundahl 2003: 8), en situation jämförbar med 1930-talets depression. Mongoliet kastades hals över huvud in i marknadsekonomin. Folk som hade bott i städerna hela sitt liv tvingades ut på stäppen med alldeles för få djur och ett desperat sökande efter alternativa näringar började. Lundström berättar om de folkliga protesterna mot mineralbrytning (koppar, järn, guld och kol) som inkräktade på boskapsekonomin.

Kapitlet om kolet inleds med en välbehövlig tillbakablick på Mongoliets historia. Djingis Khans och Kublai Khans bedrifter är någorlunda kända, men därefter försvinner Mongoliet lätt in i det historiska dunklet: den tibetanska lamabuddhismens inträngande och allt starkare politiska maktställning, sovjetiseringen, kollektiviseringen, terrorväldet och utrensningarna, framför allt av lamorna, under Choibalsan, Stalins handgångne man. Det var också under kommunisttiden som kolbrytningen kom igång. Lundström låter oss skåda in i det illegala arbetet i Nalaikhs nedlagda, livsfarliga, gruva, den största – länge den enda – under sovjettiden, och han skildrar hur det är att vara i Baganuur, vars ekonomi domineras av brunkolsbrytning i dagbrott, en verksamhet vars expansion prioriteras av regeringen.

1 Mongolerna räknar traditionellt sina djur i termer av *bod*, hästekvivalenter. "Växelkurserna" är en häst = en ko = en jak = 2/3 kamel = 7 får = 10 getter.

Kolbrytningen vilar inte minst på export till Kina. Detta har skapat ett starkt beroende av den mäktige grannen. Lundström ställer den berättigade frågan om detta å ena sidan kan öka beroendet av råvaruutvinning och å den andra sidan ge Kina ett politiskt inflytande i landet. Mongoliet har genom bidrag till infrastrukturinvesteringar inkorporerats i Kinas "Ett bälte, en väg"-projekt som syftar till att bygga en tusen kilometer lång motorväg som förenar Kina och Ryssland. Att detta lätt kan leda till problem visade sig 2016, när Dalai Lama besökte Mongoliet. Den kinesiska diktaturen under ledning av Xi Jinping slog omedelbart till med att tullbelägga den mongoliska kolexporten och stoppa lastbilar vid gränsen, tills den mongoliska regeringen offentligt förkunnade att den stödde Kinas linje i Tibetfrågan: att den senare är en intern kinesisk angelägenhet.

Lundström berör också, mera i förbigående, det problem som brukar kallas "holländska sjukan" och som innebär att en exportboom inom en råvarusektor drar in så mycket utländsk valuta att den inhemska valutans värde ökar, relativt sett, vilket i sin tur gör det svårt att utveckla andra exportgrenar, till exempel industri. Resurser dras till råvarusektorn och till sektorer som producerar för hemmamarknaden och vars relativa priser ökar till följd av den generella efterfrågeökning som genereras av de ökade exportintäkterna, medan priserna på de varor som går i internationell handel inte påverkas eftersom de är bestämda på världsmarknaden.

Kapitlet om kylan och smogen i Ulaanbaatar börjar på intensivvårdsavdelningen i ett av stadens sjukhus, där barn från huvudstadens mest förorenade distrikt vårdas för andningsbesvär och lunginflammation. Ulaanbaatars folkmängd tredubblades från 1989 till 2017, vilket i sin tur har skapat stort tryck på arbets- och bostadsmarknaden och gjort staden till en av de mest luftförorenade i världen. Därefter skildras ett besök på en kolbrikettfabrik med usel arbetsmiljö som tillverkar ransonerade briketter som säljs till subventionerat pris till huvudstadsborna så att de kan värma upp sina jurtor och som lätt orsakar kolmonoxidförgiftning om de inte används rätt, men som är överlägsna den ännu farligare uppvärmningen med råkol.

Lundströms och Lerneryds boks styrka ligger i konkretionen. Lundström ger liv åt de förändringstendenser och spänningar som karakteriserar dagens mongoliska samhälle genom att skildra hur de drabbar de "vanliga" människorna i deras vardag. "En bild säger mer än tusen ord", vilket Lerneryd effektivt demonstrerar i bokens deprimerande fotoavdelning. Att relatera konkreta episoder kan dock vara lika effektivt. De statistiska uppgifterna översätts till en serie möten och synintryck på "markplanet". Läsaren får följa med gruvarbetarna ner i schakten och herdarna ut på stäppen. *Dzud* ger en god introduktion till det moderna Mongoliet, framför allt till landets baksidor: en ekonomi som i alltför hög grad präglas av miljöförstörande och hälsovådlig verksamhet och ett hårt och otacksamt arbete inom den traditionella boskapsnäringen. Den

lyfter på ett lättfattligt och åskådligt sätt fram ett land som är så gott som okänt i Sverige. Det är ingen vetenskaplig bok, men en bok som även akademiker kan ha glädje av.

REFERENSER

- Findlay, Ronald & Lundahl, Mats, 2006. "The First Globalization Episode: The Creation of the Mongol Empire, or the Economics of Chinggis Khan", Göran Therborn & Habibul Haque Khonder (red.), *Asia and Europe in Globalization: Continents, Regions and Nations*. E.J. Brill, Leiden.
- Fletcher, Joseph, 1986. "The Mongols: Ecological and Social Perspectives", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 46(1), s. 11–50.
- Lundahl, Mats, 2003. "Ekonomiska reformer i Mongoliet", *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 56(8), s. 7–16.
- Lundahl, Mats, 2009. "Naturkatastrofer och ekonomisk sårbarhet: fallet Mongoliet", *Ekonomisk Debatt* 37(8), s. 49–60.